
Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 19 (2008)

Επιχειρηματική ηθική

**Η ζωή εν τάφω: διαχείριση της ήττας στη
στρατηγική της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ (2004-2007)**

Λαμπρινή Ρόρη

doi: [10.12681/sas.665](https://doi.org/10.12681/sas.665)

Copyright © 2015, Λαμπρινή Ρόρη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ρόρη Λ. (2015). Η ζωή εν τάφω: διαχείριση της ήττας στη στρατηγική της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ (2004-2007). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 19, 191-203. <https://doi.org/10.12681/sas.665>

‘Η ζωή εν τάφω’: διαχείριση της ήττας στη στρατηγική της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ (2004-2007)

Λαμπρινή Ρόρη*

*Η εκλογική ήττα είναι σαν το πένθος:
ένας μακρόσυρτος, κενός πόνος*
Philip Gould¹

Η νίκη και η ήττα στις εκλογές αποτελούν τα δύο σημαντικότερα γεγονότα στη ζωή ενός κόμματος εξουσίας. Ενώ η νίκη δίνει πρόσβαση στα κόμματα στην κρατική εξουσία μέσω της οποίας υλοποιούν τα προγράμματά τους, η ήττα λειτουργεί σαν σοκ και επιβάλλει αλλαγές στρατηγικής. Το παρόν κείμενο φιλοδοξεί να αναδείξει τις διαφορετικές στρατηγικές διαχείρισης της ήττας του ΠΑΣΟΚ από το 2004 έως το 2007, επικεντρώνοντας στις εσωκομματικές αλλαγές του.

Θεωρητικό πλαίσιο και υπόθεση εργασίας

Ο μετασχηματισμός των πολιτικών κομμάτων μπορεί να προέλθει είτε από αλλαγές στο εξωτερικό περιβάλλον του κόμματος είτε από αλλαγές στο εσωτερικό είτε από την αλληλεπίδραση και των δύο. Στην πρώτη περίπτωση, εξελίξεις στο κοινωνικοοικονομικό στερέωμα (Lipset & Rokkan 1967), στον κομματικό ανταγωνισμό (Kircsheimer 1966, Erstein 1976), στην πολιτική κουλτούρα, στο θεσμικό πλαίσιο (Wilson 1994: 263-265) ή στο κομματικό σύστημα (Sartori 1976) μπορούν να προκαλέσουν αλλαγές στο εσωτερικό των κομμάτων. Στη δεύτερη περίπτωση, οι αλλαγές προέρχονται από επιλογές εσωκομματικών παικτών, όπως της ηγεσίας, της κυρίαρχης συμμαχίας (Harmel & Janda 1994: 280) ή των ενδιάμεσων στελεχών και κομματικών ελίτ που σε δεδομένες αποφάσεις της ηγετικής ομάδας μπορούν να επιλέξουν μεταξύ τριών οδών: της αποχώρησης, της διαφωνίας και της αφοσίωσης (Hirschman 1970). Ενώ οι πρωτοβουλίες για αλλαγές, συχνά δε και οι κατευθύνσεις αυτών, λαμβάνονται από την ηγετική ομάδα ή την κυρίαρχη συμμαχία, εξωτερικά ερεθίσματα ή σοκ μπορούν να επιδράσουν καταλυτικά προς την απόφαση αυτή (Panabianco

* Απόφοιτος του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Υποψήφια διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης στο πανεπιστήμιο Paris I, Sorbonne, labrou-larori@yahoo.com.

1988, Harmel & Janda 1994: 265-267). Οι διακυμάνσεις της κοινής γνώμης στην αξιολόγηση των κομμάτων εξουσίας ή/και των ηγετών τους, αλλά και στην πρόθεση ψήφου μπορούν να θεωρηθούν εξωτερικά ερεθίσματα μεταξύ δύο εκλογικών διαδικασιών, όπως προκύπτει από την εκτεταμένη προσφυγή των κομμάτων στις δημοσκοπήσεις και τη χρήση τους ως δεικτών προσαρμογής στο κοινωνικό περιβάλλον. Αν και τα κόμματα μπορούν να θέτουν πολλαπλούς στόχους ταυτόχρονα, καθοριστική σημασία για την κατεύθυνση της αλλαγής τους έχει η επίδοσή τους σε σχέση με τον πρωταρχικό τους στόχο. Όσο μεγαλύτερες οι συνέπειες του εξωτερικού ερεθίσματος στον πρωταρχικό στόχο ενός κόμματος, τόσο μεγαλύτερες αναμένεται να είναι οι αλλαγές στις οποίες θα προβεί για να ξεπεράσει την κρίση (Harmel και Janda 1994: 265). Στην περίπτωση των κομμάτων εξουσίας, ως σοκ μπορεί να λειτουργήσει μια εκλογική ήττα ή συνεχείς απώλειες εκλογικής δύναμης, ιδίως σε πολιτικά συστήματα όπου δεν ευνοούνται ή συνηθίζονται οι κυβερνήσεις συνεργασίας.

Το άρθρο αυτό στοχεύει να αναδείξει τις διαφορετικές στρατηγικές της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ σε σχέση με την εσωτερική λειτουργία από το 2004 μέχρι το 2007, προσπαθώντας να προσεγγίσει τις μεταβλητές που καθόρισαν την αλλαγή στρατηγικών. Η υπόθεση εργασίας υποστηρίζει ότι ο νέος ηγέτης του ΠΑΣΟΚ επιχείρησε μέσω του εσωκομματικού μετασχηματισμού να ισχυροποιήσει το κόμμα και να εδραιώσει την εξουσία του. Η προσέγγισή μας εστιάζει ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα: αφενός, στις οργανωτικές αλλαγές στις οποίες προχώρησε το κόμμα και, αφετέρου, στις συγκυριακές αντιδράσεις της ηγεσίας στις διακυμάνσεις της κοινής γνώμης, στο εκλογικό αποτέλεσμα και στις στρατηγικές άλλων εσωκομματικών παικτών.

Εξωτερικά ερεθίσματα, εσωκομματικά παιχνίδια και οργανωτικές αλλαγές: η στρατηγική της ηγεσίας

Διακρίνουμε τρεις διαφορετικές περιόδους στις στρατηγικές της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ:

A. Η αλλαγή του κόμματος στην προεκλογική εκστρατεία του 2004

Η πρώτη περίοδος χαρακτηρίζεται από τη μεταβατική κατάσταση της αλλαγής της ηγεσίας και συμπίπτει με την προεκλογική καμπάνια, αφού η ανακοίνωση της παραίτησης Σημίτη συνέπεσε χρονικά με την προκήρυξη εθνικών εκλογών. Η στρατηγική του νέου προέδρου, Γ. Παπανδρέου, κατά την περίοδο αυτή χαραχόταν γύρω από δύο άξονες: τη νίκη στις εκλογές και την έναρξη της εσωκομματικής αλλαγής. Οι δημοσκοπήσεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη φάση αυτή (Rori 2008): (α) ως εξωτερικά ερεθίσματα στην εκκίνηση αλλαγής ηγεσίας στο κόμμα· (β) ως δείκτες στην επιλογή του προσώπου του ηγέτη· και (γ) ως διαμορφωτές των προτάσεων για αλλαγή μέσα στην καμπάνια.

Ανατρέχοντας κανείς στην εθνική πολιτική συγκυρία από τις εκλογές του 2000 ως το 2003 μπορεί να κατανοήσει την επιλογή παραίτησης του Σημίτη το 2004. Αν και η κυβέρνηση σημείωνε επιτυχίες στη διεθνή πολιτική και προβολή της χώρας, η κατάσταση στο εσωτερικό ήταν δυσχερής για το κυβερνών κόμμα. Μια σειρά κινήσεων του πρωθυπουργού, όπως η υιοθέτηση της Χάρτας Σύγκλισης, ο κυβερνητικός ανασχηματισμός και η αλλαγή του γραμματέα του κόμματος μέσα στο 2003 είχαν θετικά αποτελέσματα, αλλά για βραχύ χρονικό διάστημα. Αν και ο Σημίτης αξιολογείτο ως ικανός πρωθυπουργός και καταλληλότερος του Καραμανλή, οι πολιτικές του ΠΑΣΟΚ και η εικόνα του κόμματος δημιουργούσαν αρνητικό ισοζύγιο για αυτό σε εκλογικούς όρους. Το γεγονός αυτό αποτέλούσε μη αναστρέψιμη κριτική στην κοινή γνώμη, αφού από το 2001 μέχρι το 2003 η ΝΔ σημείωνε 6 μονάδες προβάδισμα στην πρόθεση ψήφου έναντι του ΠΑΣΟΚ σε 14 από 17 έρευνες γνώμης, ενώ η διαφορά αυτή αυξήθηκε σε 8 μονάδες κατά το φθινόπωρο του 2003. Η απόφαση του Σημίτη για αλλαγή ηγεσίας στο ΠΑΣΟΚ πριν από τις βουλευτικές εκλογές στηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, σε έρευνες γνώμης (Σημίτης 2005: 591). Η κοινή γνώμη λειτούργησε σαν καταλύτης όχι μόνο στην απόφαση αλλαγής ηγεσίας, αλλά και στην επιλογή του προσώπου που θα διαδεχόταν τον επικεφαλής του κόμματος (ό.π.: 592). Μια σειρά ερευνών αναδείκνυε ότι ο Γ. Παπανδρέου ήταν το πλέον δημοφιλές στέλεχος του ΠΑΣΟΚ, τόσο μεταξύ των ψηφοφόρων του κόμματος όσο στο σύνολο του εκλογικού σώματος. Η πιθανή υποψηφιότητά του μείωνε σημαντικά τη διαφορά στην πρόθεση ψήφου σε όλες τις έρευνες που διενεργήθηκαν από τον Αύγουστο του 2003, ενώ σε κάποιες η πρόθεση ψήφου υπέρ του ΠΑΣΟΚ ξεπερνούσε τη ΝΔ.

Ο τρίτος τομέας στον οποίο η κοινή γνώμη έπαιξε ρόλο ήταν η μορφή των εσωκομματικών αλλαγών και των πολιτικών προτάσεων που εκφράστηκαν από τη νέα ηγεσία στη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας. Ο νέος πρόεδρος, Γ. Παπανδρέου, αξιοποίησε την προεκλογική περίοδο για να δώσει το στίγμα της ανανέωσης του κόμματος, χρησιμοποιώντας μια νέα φρασεολογία, εισάγοντας ένα νέο οργανωτικό μοντέλο και ανανεωτικές πολιτικές προτάσεις, καθώς επίσης και διαφορετική αντίληψη για τις πολιτικές συμμαχίες και τον ρόλο της επικοινωνίας και των νέων τεχνολογιών. Στο εσωκομματικό επίπεδο, προώθησε το μοντέλο του ανοικτού, αποκεντρωμένου κόμματος, της ανανέωσης του πολιτικού προσωπικού και του συμμετοχικού τρόπου λήψης αποφάσεων. Οι πολιτικές προτάσεις εστίασαν στη μεταφορά του ενδιαφέροντος από το κράτος στον πολίτη, από την ισότητα στην ελευθερία και από το συλλογικό επίπεδο στο ατομικό. Η νέα αντίληψη για τις πολιτικές συνεργασίες και τον διάλογο σφραγίστηκε με τη διεύρυνση του ψηφοδελτίου επικρατείας με τέσσερις πολιτικές προσωπικότητες που προέρχονταν από τον χώρο της Αριστεράς και της Δεξιάς.

Η αυξημένη σημασία της κοινής γνώμης στη φάση αυτή προέρχεται, αφενός, από τον ανταγωνισμό της προεκλογικής συγκυρίας και, αφετέρου, από την

αντίληψη περί συμμετοχικής δημοκρατίας που χαρακτηρίζει τη νέα ηγεσία. Μια σειρά κινήσεων, όπως η 'εκλογή εν είδει δημοψηφίσματος' από μέλη και φίλους του κόμματος, αναδεικνύουν την αντίληψη αυτή, αλλά δημιουργούν και μια νέου τύπου, άμεση σχέση του ηγέτη με την κοινωνία, καθώς η νομιμοποιητική ισχύς του, στη φάση αυτή, δεν προέρχεται από εκλογή στα θεσμικά όργανα του κόμματος, αλλά από την αυξημένη αποδοχή που χαίρει στην κοινωνία. Ενέχει όμως μια επιπλέον χρησιμότητα: ενισχύει την αυτονομία του ηγέτη έναντι της κομματικής ιεραρχίας στη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, αφού ο πρωταρχικός κοινός στόχος της νίκης στις εκλογές και η δυναμική του Παπανδρέου στις δημοσκοπήσεις δίνει το πλεονέκτημα χάραξης προσωπικής στρατηγικής και εξουδετερώνει οποιαδήποτε εσωτερική αντιπολίτευση. Όμως, η διττή στρατηγική ανανέωση του κόμματος και εκλογικής νίκης μετατρέπει την κοινή γνώμη σε 'διδάρκη κριτή' του εγχειρήματος της αλλαγής, εφόσον οι ψηφοφόροι καλούνται να αποφασίσουν το αν θα στηρίξουν το ΠΑΣΟΚ στις εκλογές, με βάση την εικόνα του κόμματος που προωθεί η νέα ηγεσία. Έτσι, αν και ο Παπανδρέου κατόρθωσε να παρακάμψει τις θεσμικές διαδικασίες για να προτείνει μια σειρά από ριζικές αλλαγές χωρίς προηγούμενη συζήτηση στα κομματικά όργανα, οι δύο στόχοι λειτούργησαν κυρίως υπονομευτικά και ελάχιστα ενισχυτικά ο ένας έναντι του άλλου. Στην πραγματικότητα, το εγχείρημα της ανανέωσης ενίσχυσε ως έναν βαθμό την προεκλογική εκστρατεία, ενώ ο εκλογικός ανταγωνισμός υπονόμωσε το εγχείρημα της αλλαγής, καθώς ο ηγέτης έπρεπε να ευθυγραμμίζει τις πρωτοβουλίες για αλλαγή με τις επιταγές της κοινής γνώμης (Rorí 2008). Οι προτάσεις για αλλαγή που βρήκαν σύμφωνη την κοινή γνώμη προωθήθηκαν και προβλήθηκαν σε όλη τη διάρκεια της καμπάνιας, ενώ αυτές που δεν προχώρησαν ή λησμονήθηκαν ήταν εκείνες που η κοινή γνώμη έκρινε αρνητικά.²

B. Από την εσωκομματική 'αναγέννηση' στην εκλογική ήττα

Το σοκ της ήττας του ΠΑΣΟΚ με 4,81 ποσοστιαίες μονάδες διαφορά στις εκλογές του 2004 ενίσχυσε τον προσανατολισμό του ηγέτη στην αλλαγή του κόμματος. Ο οργανωτικός μετασχηματισμός του ΠΑΣΟΚ αποτελεί κεντρική στρατηγική ώστε το κόμμα να κερδίσει τις επόμενες εκλογές, αλλά και ο ηγέτης να εδραιώσει την ισχύ του στο εσωκομματικό πεδίο. Οι ευρωεκλογές του 2004 αποτέλεσαν την πρώτη εκλογική δοκιμασία της πρότασής του, καθώς επιλέχθηκαν νέοι ηλικιακά υποψήφιοι, κατά πλειοψηφία χωρίς προηγούμενη κυβερνητική εμπειρία, προερχόμενοι από τον πανεπιστημιακό χώρο, τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, τα συνδικάτα, τον χώρο των επιχειρήσεων. Η ήττα του ΠΑΣΟΚ με 9,02 μονάδες έναντι της ΝΔ εκδηλώνει τις πρώτες εσωκομματικές κριτικές για τη σύνθεση του ψηφοδελτίου και την καμπάνια των βουλευτικών εκλογών, χωρίς όμως να απειλεί άμεσα τον Παπανδρέου καθώς δεν είχε εκπληρώσει ακόμη την 'αποστολή της αλλαγής'. Η πολιτική και οργανωτική ανασυ-

γκρότηση του κόμματος σφραγίζεται με το 7^ο τακτικό συνέδριο τον Μάρτιο του 2005, όπου ψηφίζεται ομόφωνα νέο Καταστατικό, Διακήρυξη και Πολιτικές Θέσεις.

Η νέα δομή ισχυροποιεί τυπικά τη βάση του κόμματος, δίνοντας δικαίωμα συμμετοχής και ψήφου για την επιλογή του προέδρου, του προγράμματος και των υποψηφίων στα κατώτερα κομματικά όργανα και στα δημόσια αξιώματα. Καταργεί όμως στην πράξη την ιδιότητα του μέλους, αφού τα μέλη και οι ψηφοφόροι χαίρουν πλέον των ίδιων προνομίων. Ενώ τα πεδία συμμετοχής των μελών αυξάνονται, ο κίνδυνος απώλειας των 'δικτύων αλληλεγγύης' τους με ενδιάμεσα στελέχη μπορεί να αποβεί σε αντικίνητρο συμμετοχής. Παράλληλα, ισχυροποιείται ο ηγέτης έναντι των ενδιάμεσων στελεχών και των κομματικών ελίτ, αφού η εκλογή του κρίνεται ουσιαστικά από τους πολίτες και όχι από την κομματική γραφειοκρατία. Αν και το Εθνικό Συμβούλιο διπλασιάζεται σχεδόν σε μέγεθος σε σχέση με την Κεντρική Επιτροπή, εξισώνει ετερόκλητες νομιμοποιητικές βάσεις, αφού κάποιοι συμμετέχουν μέσω εκλογής από το συνέδριο, άλλοι αναδεικνύονται μέσω ποσόστωσης, ενώ άλλοι *ex officio*. Το νέο εκτελεστικό όργανο (Πολιτικό Συμβούλιο) διαθέτει αυξημένο αριθμό μελών, γεγονός που ενισχύει την αντιπροσωπευτικότητα, αλλά μπορεί να το καταστήσει δυσλειτουργικό, μειώνοντας την οριακή χρησιμότητα της συμμετοχής σε αυτό (Papebiano 1988: 28).³ Ο στόχος της ανανέωσης των προσώπων εκ μέρους της ηγεσίας είναι εμφανής καθώς 12 στα 21 άτομα που προτάθηκαν συμμετείχαν για πρώτη φορά.

Οι αλλαγές στο ΠΑΣΟΚ συνδυάζουν στοιχεία από τρία διαφορετικά κομματικά μοντέλα: οι επιμορφωτικές διαδικασίες και η μαζική εγγραφή μελών παραπέμπουν στα κόμματα μαζών· οι χαλαρές σχέσεις και συνεργασίες με την κοινωνία πολιτών παραπέμπουν στην ιδέα του κόμματος-δικτύου· ενώ τη διεύρυνση της συμμετοχής, την αποκεντρωμένη οργάνωση και τους ευέλικτους κανόνες βρρίσκει κανείς στο αμερικανικού τύπου ανοικτό κόμμα. Στην ουσία, ο μετασχηματισμός στο όνομα της εσωκομματικής και συμμετοχικής δημοκρατίας έχει ως αποτέλεσμα την παράκαμψη της κομματικής ιεραρχίας και την ισχυροποίηση του ηγέτη. Κι αυτό γιατί τα μέλη και οι φίλοι συνήθως έρχονται να επικυρώσουν τις επιλογές και τις προτάσεις της ηγεσίας, ενώ είναι πολύ δύσκολο να αντισταθούν οργανωμένα σε αυτές, είτε λόγω έλλειψης κομματικού *habitus* είτε λόγω οργανωτικής αδυναμίας κατάθεσης αντίθετης πρότασης, αφού συνήθως η συμμετοχή τους περιορίζεται στις ψηφοφορίες και όχι στη συγκρότηση προτάσεων. Πρόκειται ουσιαστικά για μια μέθοδο ισχυροποίησης και νομιμοποίησης ηγετών που εκλέγονται χάρη στην υψηλή αποδοχή που χαίρουν στην κοινή γνώμη, αλλά δεν διαθέτουν προσωπικό μηχανισμό στήριξης στην κομματική οργάνωση.

Το εγχείρημα εφαρμογής καινοτόμων διαδικασιών για την ανάδειξη υποψηφίων στις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές του 2006, όπως η διαβούλευση

με την τοπική κοινωνία, η διαβουλευτική δημοσκόπηση και οι προκριματικές εκλογές αναδεικνύουν τη σταθερότητα της στρατηγικής μετασχηματισμού του κόμματος, αν και οι διαδικασίες αυτές βρήκαν αντιστάσεις και εφαρμόστηκαν 'πειραματικά' σε περιορισμένο αριθμό δήμων (Πίνακας 1). Στους 156 δήμους και στις 57 νομαρχίες που κρίθηκαν υψηλής πολιτικής σημασίας και ανατέθηκαν στην Επιτροπή Εκλογικών Διαδικασιών, το ποσοστό ανανέωσης υποψηφίων ήταν 50,64% και 54,38% αντίστοιχα.

Πίνακας 1

Μέθοδος επιλογής υποψηφίου	Όργανο που έλαβε την τελική απόφαση για την επιλογή υποψηφίου				
	Περιφερειακές Επιτροπές	Επιτροπή Εκλογικών Διαδικασιών		Πρόεδροι	
Διαβούλευση	556 δήμοι				
Προκριματικές εκλογές	11 δήμοι	18 δήμοι			
Διαβουλευματική δημοσκόπηση				1 δήμος	
Χρίσμα		153 δήμοι	52 νομαρχίες	2 δήμοι	5 νομαρχίες
Συμβουλή δημοσκοπήσεων	Δεν υπάρχουν στοιχεία	25 δήμοι	10 νομαρχίες		
Δεν προτάθηκε επίσημα υποψήφιος	278 δήμοι				
Σύνολο	845 δήμοι	153 δήμοι	52 νομαρχίες	3 δήμοι	5 νομαρχίες

Πηγή: Επιτροπή Εκλογικών Διαδικασιών ΠΑΣΟΚ.

Η τρίτη συνεχόμενη εκλογική ήττα του ΠΑΣΟΚ τον Οκτώβριο του 2006, η σημαντική πτώση στον δείκτη καταλληλότητας του Παπανδρέου σε μια περίοδο που η πρόθεση ψήφου για το ΠΑΣΟΚ αυξάνεται,⁴ αλλά και η αμφισβήτηση της στρατηγικής του ηγέτη από στελέχη στα όργανα του κόμματος και στα ΜΜΕ θα σημάει την αναδίπλωση της ηγεσίας, που αποτυπώνεται οργανωτικά με την εκλογή νέου γραμματέα και Πολιτικού Συμβουλίου, τον ορισμό επιτροπής για τη σύνταξη εκλογικού маниφέστου, αλλά και τον ορισμό 'σκιώδους κυβέρνησης' από τον πρόεδρο του κόμματος τον Δεκέμβριο του 2006. Οι νέες επιλογές σηματοδοτούν την προσπάθεια ενίσχυσης του αντιπολιτευτικού ρόλου του κόμματος, την επανένταξη στα κεντρικά όργανα στελεχών με κυβερνητική εμπειρία και την ενσωμάτωση του ευρύτερου δυνατού φάσματος στελεχών στον ηγετικό πυρήνα.⁵ Η στρατηγική της ηγεσίας δεν προσβλέπει πλέον στη νίκη στις εκλογές μέσω του μετασχηματισμού του κόμματος, όπως έγινε εμφανές σε μια σειρά από ζητήματα τόσο πολιτικά όσο και οργανωτικά. Αν και η επιτρο-

πή προγράμματος λειτούργησε σε πλαίσιο συμμετοχικών διαδικασιών, χαρακτηριστικό παράδειγμα της αναδίπλωσης είναι η μεταστροφή στην αναθεώρηση του άρθρου 16 του Συντάγματος και η εγκατάλειψη των προκριματικών εκλογών και της ποσόστωσης στην αντιπροσώπευση των φύλων για την επιλογή των υποψηφίων βουλευτών στις βουλευτικές εκλογές του 2007 που προβλέπονταν από το καταστατικό. Οι προκριματικές εκλογές ακυρώθηκαν στην πράξη εφόσον στις περιπτώσεις όπου διενεργήθηκαν για τις εκλογές του 2006 δεν είχαν θετικά εκλογικά αποτελέσματα (Πίνακας 2).

Πίνακας 2.

Αποτελέσματα εκλογών 2006 στους δήμους όπου διενεργήθηκαν προκριματικές εκλογές				
Εκλεγμένος υποψήφιος από διαδικασία προκριματικών	Νίκη στις δημοτικές εκλογές	Παρουσία 'αντάρτη' υποψηφίου	Ήττα στις δημοτικές εκλογές	Παρουσία 'αντάρτη' υποψηφίου
Παλιός υποψήφιος	2		1	
Νέος υποψήφιος	5	1	10	5
Σύνολο	7		11	

Πηγή: Επιτροπή Εκλογικών Διαδικασιών ΠΑΣΟΚ.

Η μεταστροφή του ηγέτη συνδέεται με τη φάση του κόμματος στον εκλογικό κύκλο, τις εκλογικές του επιδόσεις και την ισχύ της ηγεσίας του. Το σοκ που προκάλεσαν οι τρεις συνεχόμενες ήττες, αλλά και η αδυναμία του Παπανδρέου να 'ορθοποδήσει' στις δημοσκοπήσεις, ενώ το κόμμα σταδιακά ανακάμπτει, επιτάσσουν την αλλαγή στρατηγικής, καθώς οι αρνητικές επιδόσεις χρεώνονται πλέον προσωπικά σε αυτόν, τόσο από την κοινή γνώμη όσο και από την εσωκομματική αντιπολίτευση. Η επιστράτευση προσώπων που είχαν αποκλειστεί από τα όργανα στο όνομα της ανανέωσης, εκτός από τη συσπείρωση, δημιουργεί και μια αίσθηση συλλογικής ευθύνης για το επόμενο εκλογικό αποτέλεσμα. Η στρατηγική της συναινετικής αντιπολίτευσης αντικαθίσταται από την πόλωση, την καταγγελτική αντιδεξιά και συχνά λαϊκιστική ρητορεία, ενώ η συμμετοχική δημοκρατία θυσιάζεται στον βωμό του εκλογικού ανταγωνισμού. Η ενεργοποίηση του *vieille maison*⁶ (περιπτώσεις Λαλιώτη, Αθανασάκη) σε θέσεις-κλειδιά συμβολίζει την επάνοδο της παλαιοκομματικής γραφειοκρατίας, του πολιτικού λόγου και της πρακτικής της, και αναδεικνύει τη σημασία που αποδίδεται στην εκλογική νίκη.

Η αναδίπλωση του Παπανδρέου στη φάση αυτή είναι μια συγκυριακή αντίδραση σε εξωτερικά ερεθίσματα, που έχει αντίκτυπο στην προσωπική του δύναμη. Έτσι, αν και η ενδυνάμωση του ηγέτη έναντι των εσωκομματικών υποκειμένων επιτυγχάνεται με καταστατικές αλλαγές που θεσμοθετούν την άμεση σχέση του προέδρου με τους πολίτες, βρίσκει εμπόδια και περιορισμούς που

προέρχονται από το εξωτερικό και το εσωτερικό περιβάλλον. Στην ουσία, η πηγή ισχύος, η νομιμοποιητική βάση του ηγέτη (απήχηση στην κοινή γνώμη) μετατρέπεται σε δύναμη αποσταθεροποίησης και απονομιμοποίησης τόσο στο εσωκομματικό πεδίο όσο και στο εκλογικό σώμα, όταν η απόδοσή του στις μετρήσεις πέφτει. Στο εσωτερικό πεδίο, η στρατηγική της ηγεσίας χαρακτηρίστηκε από την αδυναμία ισορροπίας στα διλήμματα, πρώτον, διανομής κινήτρων και, δεύτερον, ελευθερίας δράσης έναντι οργανωτικών περιορισμών (Panebiano 1988: 9-15): η διαρκής διανομή ρόλων με πληθώρα επιτροπών και συνεχείς αλλαγές προσώπων, αφενός, και η εφαρμογή της ‘συμμετοχικής δημοκρατίας’, αφετέρου, κατέληξαν σε έναν άκρατο, αναποτελεσματικό οργανωτισμό και στη υποτίμηση της αξίας συμμετοχής στα ανώτατα όργανα.

Γ. Από την εσωτερική κρίση στην επανεκλογή

Η άμεση ανακοίνωση εκλογής αρχηγού από τον Παπανδρέου μετά την ήττα του ΠΑΣΟΚ, και ενώ η θητεία του θεσμικά δεν είχε λήξει, επιβεβαιώνει τη δυναμική αλλαγή που φέρνουν εξωτερικά σοκ στα κόμματα. Η εσωκομματική αναμέτρηση μεταξύ των τριών υποψηφίων Παπανδρέου, Βενιζέλου και Σκανδαλίδη πραγματοποιήθηκε σε συνθήκες εξαιρετικής πόλωσης και οργανωτικά θύμιζε προκρματικές εκλογές αμερικανικού τύπου, καθώς οι υποψήφιοι προέβησαν σε εκστρατεία με διακριτά επιτελεία, εμφανίσεις στα ΜΜΕ, μετακινήσεις εθνικής εμβέλειας, κατάθεση πολιτικών θέσεων. Η πρωτόγνωρη αυτή διαδικασία στην ιστορία των ελληνικών κομμάτων κατέληξε στην επανεκλογή του Παπανδρέου με 55,91% με άμεση εκλογή από 769.156 πολίτες (μέλη και φίλοι του ΠΑΣΟΚ).⁷

Το φαινομενικά παράδοξο της επανεκλογής Παπανδρέου, που μπήκε στην εσωκομματική προεκλογική περίοδο με τέσσερις συνεχείς ήττες στη διάρκεια της θητείας του, αλλά και τις αρχικές δημοσκοπήσεις να δείχνουν τον Βενιζέλο ως πρώτο, δεν βρίσκει εξήγηση στις πολιτικές θέσεις των υποψηφίων που, άλλωστε, ελάχιστα δίχασαν την ατζέντα της εκστρατείας. Αντίθετα, οι αιτίες πρέπει να αναζητηθούν στη στρατηγική των υποψηφίων και στις προτιμήσεις των εσωκομματικών παικτών, λαμβάνοντας υπόψη τα κίνητρα και την ιδιαίτερη θέση των τελευταίων στον κομματικό οργανισμό. Οι εκάστοτε αποφάσεις ενός υποκειμένου είναι συνάρτηση των προτιμήσεών του, των διαθέσιμων επιλογών ή στρατηγικών, της παρουσίας άλλων υποκειμένων η δράση των οποίων διαπλέκεται με τη δική του και μιας σειράς παραγόντων που διαμορφώνουν και επηρεάζουν το πλαίσιο στο οποίο κινείται, όπως οι θεσμικές ρυθμίσεις (Καλύβας 1997: 88). Θεωρώντας συχνά ότι τα κόμματα εξουσίας λειτουργούν με γνώμονα την εκλογική νίκη, επιμέρους στρατηγικές των εσωκομματικών υποκειμένων μοιάζουν ανεξήγητες ή ανορθολογικές. Κάθε παίκτης όμως εμπλέκεται σε ένα δίκτυο παιγνίων που έχουν περιγραφεί ως ‘εμφωλευμένα’: αυτό που ‘φαίνεται συχνά υπο-βέλτιστο στη διάσταση ενός παιγνίου, είναι ουσιαστικά βέλτιστο όταν λαμβάνεται υπόψη όλο το δίκτυο παιγνίων’ (Tsebelis 1990: 7). Διακρίνουμε

τέσσερις υπο-ενότητες παικτών:⁸ τους υποψηφίους, τα στελέχη, την οργάνωση και τη βάση των ψηφοφόρων.

Οι τρεις υποψήφιοι διεκδίκησαν από διαφορετική θέση, άρα και με διαφορετικούς πόρους την εξουσία του κόμματος, γεγονός που επέβαλε διαφορετικές στρατηγικές. Ο Βενιζέλος πρόβαλε ως προσόν προσωπικά χαρακτηριστικά προκειμένου να ξανακερδίσει το ΠΑΣΟΚ τις εκλογές: κυβερνητική εμπειρία, ρητορική δεινότητα, νίκη έναντι του Καραμανλή στις δημοσκοπήσεις και άφθαρτο εκλογικό προφίλ. Το πρόταγμά του, σε γενικές γραμμές, χαρακτηρίστηκε από την ανάγκη ικανοποίησης του συχνά πρωταρχικού στόχου ενός κόμματος εξουσίας, την εκλογική νίκη. Ο Παπανδρέου, όντας απερχόμενος ηγέτης, αξιοποίησε την πρόσβασή του στον κομματικό μηχανισμό και δόμησε τη στρατηγική του πάνω σε δύο άξονες: κατασκεύασε τον 'έξωτερικό εχθρό', χρησιμοποιώντας το αφήγημα των 'έξωθεσμικών κέντρων-μιντιοκρατίας-διαπλοκής' το οποίο παρουσιάστηκε να βρίσκει έρεισμα στο εσωτερικό του κόμματος στο πρόσωπο του βασικού αντιπάλου του και πρόβαλε ως πρωταρχικό στόχο του κόμματος, όχι την κατάκτηση της εξουσίας *per se*, αλλά την άσκηση πολιτικής με βάση το ηθικό πρόταγμα της ιδεολογικής καθαρότητας και της αυτονομίας της πολιτικής. Ο προσεταιρισμός οργανωτικά ισχυρών στελεχών που δήλωσαν ότι θα προτιμήσουν την επιλογή εξόδου αν κερδίσει ο αντίπαλος, δημιούργησε την αίσθηση ότι ενδεχόμενη ήττα του Παπανδρέου μπορεί να οδηγήσει σε διάσπαση. Αν και ποτέ δεν υποστηρίχθηκε από τον ίδιο, η πιθανότητα αυτού του ενδεχομένου συσπειρώσε στο πλευρό του υποκείμενα στα οποία υπερίσχυαν συλλογικά κίνητρα (αλληλεγγύη ομάδας και ενότητα). Τέλος, ο Σκανδαλίδης πρόσφερε συλλογικά κίνητρα: την ενότητα του κόμματος και την ιδεολογία. Καθώς εισήλθε στην εκστρατεία σε δεύτερη φάση και η στρατηγική αλλαγής ηγέτη ευνοούσε περισσότερο τον Βενιζέλο, υπερθεμάτισε στις πολιτικές θέσεις, στοχεύοντας σε 'κέρδη' από την κάλυψη του ελλείμματος πολιτικής αντιπαράθεσης. Η υποψηφιότητά του απέδωσε στην καταγραφή δύναμης, χρήσιμης σε εσωκομματικές διεργασίες, ανεξαρτήτως του αποτελέσματος της εκλογής ηγέτη.

Ως στελέχη θεωρούμε τις κομματικές ελίτ που απαρτίζουν τα εκλεγμένα όργανα. Έχουν ταυτόχρονα συλλογικά (ταυτότητα, ιδεολογία, αλληλεγγύη) και επιλεκτικά κίνητρα (ισχύς, status, υλικές απολαβές): ποιο θα καθορίσει την απόφασή τους εξαρτάται από τη διαμόρφωση της εσωκομματικής δυναμικής. Προσπαθώντας να κατηγοριοποιήσουμε τα στελέχη με βάση τα κριτήρια απόφασής τους, διακρίνουμε τους εξής ιδεότυπους:

- (α) 'οπαδοί' –αποφάσισαν με βάση τις ικανότητες ή το πρόταγμα του κάθε υποψήφιου και εκφράστηκαν ως επί τω πλείστον από την αρχή της εκστρατείας·
- (β) 'φιλόδοξοι πρωτοκλασάτοι' –έχουν ηγετικές φιλοδοξίες, αλλά δεν έχουν αρκετούς πόρους ώστε να διεκδικήσουν τον ρόλο του ηγέτη. Η εκλογή

νέου προσώπου απομακρύνει την προοπτική αλλαγής ηγέτη σε εύλογο χρονικό διάστημα, ανεξάρτητα από το αν το κόμμα βρίσκεται στην κυβέρνηση ή στην αντιπολίτευση.

- (γ) 'συναισθηματικά φορτισμένοι' –είναι αυτοί που επηρεάστηκαν από ανα-σχετικούς παράγοντες, όπως κριτήρια συναισθηματικά ή ιστορική κουλτούρα (π.χ., το συμβολικό βάρος του ονόματος του ιδρυτή), αίσθηση χρέους σε κάποιον υποψήφιο, θέληση εκδίκησης από την απερχόμενη ή προηγούμενες ηγεσίες λόγω προσωπικού αποκλεισμού, προσωπικές αντιπαλότητες.
- (δ) 'οργανωτικά ισχυροί' –είναι αυτοί που ελέγχουν 'ζώνες αβεβαιότητας' (Panebianco 1988: 33), με δυνατότητα επιρροής στις οργανώσεις, στα συνδικαλιστικά όργανα, στη νεολαία, σε ομάδες. Είναι δυσδιάκριτο ποιο κίνητρο υπερτέρησε, καθώς η αφοσίωσή τους στην ιδεολογία και στους στόχους του κόμματος εκλογικεύει την ικανοποίηση των φιλοδοξιών ανόδου τους στην κομματική ιεραρχία (στο ίδιο: 25-27). Διαμόρφωσαν το δίλημμα 'εκλογική εξάπλωση έναντι επιβίωσης της οργάνωσης', που απέφερε κέρδη στον Παπανδρέου και με αυτή την έννοια ισχυροποίησαν τη θέση τους στη νέα κυρίαρχη συμμαχία· και
- (ε) 'αναποφάσιμοι' –αποφάσισαν αργά με βάση τους διαμορφωμένους συσχετισμούς. Κινήθηκαν με βάση την ελαχιστοποίηση του προσωπικού κόστους στο μετεκλογικό κομματικό πεδίο.

Η κομματική οργάνωση αποτελείται από τα οργανωμένα μέλη του κόμματος, υποκείμενα που συνήθως λειτουργούν με συλλογικά κίνητρα, ευαισθητοποιούνται από την ιδεολογική καθαρότητα και την ανάγκη ενότητας, λειτουργούν με όρους κομματικής νομιμοφροσύνης και αναγνωρίζουν στο πρόσωπο του ηγέτη την ταυτότητα του κόμματος. Με τα δεδομένα αυτά και λόγω θέσης, ο Παπανδρέου είχε μεγαλύτερη εγγύτητα στις οργανώσεις. Επιπλέον, προσεταιρίστηκε περισσότερα στελέχη που είχαν ικανότητα διείσδυσης στη βάση. Η διείσδυση των υποψηφίων ή των στελεχών που έχουν στρατευτεί στο πλευρό τους στις οργανώσεις παίζει σημαντικό ρόλο στην απόφαση της οργάνωσης, όπως φάνηκε από τη γεωγραφική κατανομή των ζωνών επιρροής των υποψηφίων στο αποτέλεσμα.

Τέλος, οι μη οργανωμένοι ψηφοφόροι λειτούργησαν στην πλειοψηφία τους με συλλογικά κίνητρα: την ενότητα του κόμματος και την ιστορική ταυτότητα. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται στις δημοσκοπήσεις στην αναγνώριση ενδεχομένου διάσπασης και στην υπερτέρηση της εγγύτητας του αρχηγού προς τους ψηφοφόρους σε σχέση με την ικανότητα να κερδίσει τις εκλογές ως κριτηρίου επιλογής αρχηγού. Ο Παπανδρέου υπερείχε στις δημοσκοπήσεις στην εγγύηση της ενότητας και στην εγγύτητα στους ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ, όπως επαληθεύτηκε και από το αποτέλεσμα.

Συμπεράσματα

Η παραπάνω προσέγγιση στις εσωκομματικές εξελίξεις του ΠΑΣΟΚ κατά την περίοδο 2004-2007 αναδεικνύει την πολυπλοκότητα των παιγνίων που διαδραματίζονται ταυτόχρονα στο εσωτερικό ενός κομματικού οργανισμού. Σε αντίθεση με τη γενικευμένη πεποίθηση ότι τα κόμματα εξουσίας λειτουργούν πρωταρχικά με γνώμονα τη μεγιστοποίηση της εκλογικής δύναμης, η ανάλυση δείχνει ότι σε ένα κόμμα μπορεί να συνυπάρχουν διαφορετικοί στόχοι και το ποιος θα επικρατήσει κάθε φορά δεν είναι a priori καθορισμένο, αλλά εξαρτάται από την ισορροπία που θα βρει η ηγεσία ή η κυρίαρχη συμμαχία σε μια σειρά στρατηγικών διλημάτων.

Οι τρεις περίοδοι που διακρίθηκαν στο διάστημα 2004-2007 ανέδειξαν διαφορετικούς πρωταρχικούς στόχους του ΠΑΣΟΚ: ελαχιστοποίηση της εκλογικής ήττας αρχικά, οργανωτική ανασυγκρότηση στη συνέχεια και οργανωτική επιβίωση εν τέλει. Ο ηγέτης και η κυρίαρχη συμμαχία παίζουν καθοριστικό ρόλο στον ορισμό του πρωταρχικού στόχου. Το κοινό χαρακτηριστικό στη στρατηγική της ηγεσίας και στις τρεις φάσεις είναι η διατήρηση της ισχύος της. Θεωρώντας καθένα από τα τέσσερα οργανωτικά διλήμματα του Panebianco (1988: 3-20) ως ένα συνεχές, θα λέγαμε ότι το ΠΑΣΟΚ στην υπό μελέτη περίοδο κινήθηκε από το ορθολογικό μοντέλο στο μοντέλο του φυσικού συστήματος: από τα συλλογικά κίνητρα στα επιλεκτικά· από την κυριαρχία στο περιβάλλον στην προσαρμογή· και από τις οργανωτικές υποχρεώσεις στην ελευθερία κίνησης της ηγεσίας. Μια τέτοια όμως υπόθεση χρειάζεται περαιτέρω εμπειρική έρευνα προκειμένου να ελεγχθεί.

Σημειώσεις

1. Ειπώθηκε για την ήττα του Labour Party το 1987. Ο Philip Gould είναι στέλεχος των βρετανών Εργατικών.
2. Η μόνη πρόταση που δεν ακολουθεί την παρατηρούμενη αυτή ακολουθία είναι η λεγόμενη 'διεύρυνση', που επέφερε όμως εκλογικές απώλειες στο ΠΑΣΟΚ.
3. Σύμφωνα με τον Panebianco, όσο μεγαλύτερη είναι η διαφοροποίηση και η συνθετότητα της ιεραρχίας, τόσο περισσότερες 'ανταμοιβές' δίνονται ικανοποιώντας επιλεκτικά κίνητρα. Το γεγονός αυτό όμως μπορεί να παραγάγει έναν συμβολικό 'πληθωρισμό' και άρα την υποτίμηση των ρόλων ευθύνης και της ελκυστικότητας συμμετοχής σε αυτές.
4. Σύμφωνα με έρευνες της Κάπα Research, τον Δεκέμβριο του 2006 η διαφορά στον δείκτη καταλληλότητας για το αξίωμα του πρωθυπουργού μεταξύ του Καραμανλή και του Παπανδρέου καταγράφεται στις 14,4 μονάδες ενώ η διαφορά στην πρόθεση ψήφου μεταξύ ΝΔ και ΠΑΣΟΚ μετράται σε 1,1 μονάδα. Πρόκειται για τη μεγιστοποίηση της διαφοράς στην καταλληλότητα των πολιτικών αρχηγών κατά την περίοδο μεταξύ Μαρτίου 2005 και Ιουνίου 2007, δηλαδή μετά τις οργανωτικές αλλαγές και σε σύγκριση με προηγούμενες περιόδους όπου η ψαλίδα στην πρόθεση ψήφου έχει κλείσει. Αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα σε διάστημα 3

μηνών η διαφορά στον δείκτη καταλληλότητας των πολιτικών αρχηγών αυξήθηκε κατά 6,7 μονάδες, γεγονός που συνδέεται προφανώς με την ήττα του ΠΑΣΟΚ στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές τον Οκτώβριο του 2006.

5. Οι επιλογές των προσώπων φέρνουν στην πρώτη γραμμή του κόμματος δύο κατηγορίες στελεχών: στελέχη του λεγόμενου 'εκσυγχρονιστικού μπλόκ' και στελέχη με υψηλή δημοτικότητα και προβολή στα ΜΜΕ.

6. Όρος που χρησιμοποίησε ο Léon Blum στο συνέδριο της SFIO στην Tours το 1920.

7. Ο Βενιζέλος έλαβε 38,18% και ο Σκανδαλίδης 5,74%.

8. Δεν σημαίνει ότι κάθε υπο-ενότητα λειτουργεί en bloc.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Γεωργιάδου, Β. (2002). 'Labour Party, SPD και ΠΑΣΟΚ. Συστήματα κομματικής διεύθυνσης και οργανωτική ανασυγκρότηση', σε Η. Κατσούλης (επιμ.), *Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα πολιτικής, θεσμοί, οργανωτικές δομές*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Epstein, L. (1976). *Political Parties in Western Democracies*, New York: Praeger.
- Harmel, R. & Janda, K. (1994). An integrated theory of party goals and party change, *Journal of Theoretical Politics* 6(3): 259-287.
- Hirschman, A. (1970). *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press.
- Καλύβας, Σ. (1997). 'Ορθολογική επιλογή και συγκριτική πολιτική', *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* 10: 84-121.
- Kircsheimer, O. (1966). 'The Transformation of the Western European Party Systems', στο J. LaPalombara & M. Weiner, επιμ., *Political Parties and Political Development*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lipset, S.M. & Rokkan, S. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives*, New York: The Free Press.
- Μοσχονάς, Γ. (2004). *Προγραμματικός λόγος και εκλογικές στρατηγικές των σοσιαλιστών στην Ευρώπη. Οι περιπτώσεις της Δανίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας*, Αθήνα: ΙΣΤΑΜΕ.
- Panebianco, A. (1988). *Political parties: organization and power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Πανατζόπουλος, Α. (2006). *Με τους πολίτες κατά του λαού. Το ΠΑΣΟΚ της νέας εποχής*, Αθήνα: Εστία.
- Rori, L. (2008). 'Party politics and campaign strategies: policy-making and organizational changes of the Greek socialist party during the 2004 Electoral Campaign', *Journal of Political Marketing* 7 (3&4).
- Sartori, G. (1976). *Parties and party systems: a framework for analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Σημίτης, Κ. (2005). *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996-2004*, Αθήνα: Πόλις.
- Tsebelis, G. (1990). *Nested games*, Berkeley, L.A., Oxford: University of California Press.
- Wilson, F. (1994). 'The Sources of Party Change: The Social Democratic Parties of Britain, France, Germany and Spain', στο Κ. Lawson, επιμ., *How political parties work: perspectives from within*, Westport: Praeger.